

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.36>

Фортуна Т.Ю.

*здобувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет*

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Постановка проблеми. Асоціацію України з Європейським Союзом у правовій площині доцільно розуміти як поступове вибудовування нової конфігурації норм, що організують і гарантують міждержавну взаємодію в усіх ключових сферах суспільного життя. У цьому процесі європейське та національне право вступають у тісну взаємодію й взаємовплив, а характер інтеграції та інтернаціоналізації зумовлюється, з одного боку, мірою залученості держав до інституцій ЄС, з іншого – рівнем сприйняття національними правопорядками окремих елементів правових систем інших країн. Визначальною рисою сучасного ЄС є динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, без яких не функціонує жодна сфера людської діяльності, що спричиняє трансформацію нормативного регулювання життєдіяльності держави, суспільства й особи, а також еволюцію правосвідомості: людина глибше усвідомлює цінність своїх прав і свобод, їх перелік розширюється завдяки цифровим можливостям, а рівень і складність їх захисту зростають. У підсумку це безпосередньо відбивається на правовій природі та змісті сучасних видів доказів у провадженнях щодо адміністративних правопорушень [1].

Стан наукової розробки проблеми. В українській науці адміністративного та інформаційного права закладено міцні методологічні підвалини, але комплексна доктрина цифрових доказів тільки формується. У сфері адміністративного процесу вагомий внесок зробили Ю. П. Битяк, В.Б. Авер'янов, Р. С. Мельник, Т.О. Коломoeць, В.К. Колпа-

ков, В.М. Бевзенко, А. П. Комзюк – їхні праці окреслюють принципи змагальності, межі повноважень і стандарти оцінювання доказів, що сьогодні переосмислюються з огляду на електронну форму даних. На перетині права та ІКТ проблематику електронних/мережових документів, їх юридичну силу й верифікацію розробляють О. Ю. Чекотовська, Л. В. Халецька та ін. Поняттєво-категоріальний апарат ІКТ-права розвивають у своїх дослідженнях А.М. Бистров, О.В. Кохановська, Т. О. Куценко, В. А. Ліпкан, В. С. Цимбалюк та ін..

Узагальнено, наявні дослідження вже визначили коло ключових проблем: відсутність легальних дефініцій «цифрового доказу» й «мережевого документа», неуніфікований «фільтр допустимості», що зумовлює високий рівень актуальності теми наукової статті.

Метою наукової статті є вивчення практики застосування цифрових доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо правової природи та поняття «доказ» завжди займало важливе місце в теорії доказів, оскільки чітке усвідомлення змістовного аспекту терміна «доказ» виступає необхідною умовою для досягнення істини та прийняття справедливого рішення у кожній конкретній справі в провадженні у справах про адміністративні правопорушення, що стає особливо актуальним, враховуючи темпи інформаційного розвитку суспільства і його передових технологій.

Як зазначав Є. Додін, носіями інформації виступають не тільки люди і створені ними різноманітні письмові документи, а й інші неживі і одухотворені предмети матеріального світу [2].

Матеріальні об'єкти – це речі та явища, що належать до об'єктивної реальності, існують незалежно від людської свідомості й сприйняття та можуть бути індивідуалізовані як певна належність (річ, предмет, слід, речовина). Натомість об'єкти, що виникають і функціонують у віртуальному середовищі глобальної мережі Інтернет та мобільного зв'язку (зокрема файли, програмні модулі, цифрові аудіосигнали тощо), мають іншу, нематеріальну природу. Їхня онтологія опосередкована інформаційним кодуванням і технічними носіями, а існування проявляється через записи на носіях пам'яті, передавання пакетів даних і програмне відтворення, що відрізняє їх від класичних матеріальних речей і зумовлює специфіку їхнього доказового статусу.

Правові норми за своєю природою мають інерційний характер і неминуче відстають від динаміки суспільних відносин. У «класичних» умовах така стабільність є цінною, однак в інформаційну добу ця інерція породжує правову невизначеність у сфері забезпечення інформаційних інтересів особи, суспільства та держави. Для зменшення цього розриву дедалі більшої ваги набувають міжнародні акти, що регулюють інформаційну сферу: саме вони задають орієнтири й стандарти, які Україна імплементує, адаптуючи національне законодавство до вимог права Європейського Союзу з метою ефективного захисту прав та інтересів учасників інформаційних правовідносин [3, с. 132].

Стрімкий розвиток комунікаційних технологій істотно збільшує масив фактичних даних, на яких ґрунтуються докази. Водночас виникають нові правовідносини, що породжують нові склади адміністративних правопорушень і, відповідно, вимагають оновленої та адекватної доказової бази. Змістові параметри інформаційних конфліктів і їх кореляція

з ознаками юридичного конфлікту зумовлюють потребу переосмислення правової природи доказів у справах про адміністративні правопорушення та вироблення нових змістовних компонентів цієї дефініції [4, с. 23].

Сьогодні процеси віртуалізації та онлайн-комунікації фактично охопили всі сфери життя. Електронний документообіг став стандартом як у бізнесі, так і в публічному управлінні, включно з діяльністю судової системи, що означає, що документи створюються, передаються та зберігаються в цифровій формі, а їх права сила дедалі більше ґрунтується на електронних підписах, захищених сервісах і стандартизованих інформаційних системах.

Таке середовище значно пришвидшує обмін інформацією, знижує витрати та підвищує прозорість процедур. Разом із тим воно ставить перед правом нові завдання: забезпечити автентичність і цілісність електронних документів, визначити правила їхнього використання як доказів у судових справах, а також створити правові гарантії захисту інформаційних прав людини в умовах цифровізації [5, с. 46].

Нині подання процесуальних документів до суду можливе в електронній формі, зокрема засобами електронної пошти. Судові акти так само можуть оформлюватися як електронні документи, а на підставі клопотання учасника справи – надсилатися йому на зазначену електронну адресу [6].

Нарощування масиву фактичних даних і трансформація об'єктивної реальності зумовили появу окремого простору, у межах якого адміністративні правопорушення можуть вчинятися за логікою, подібною до протиправної поведінки у фізичному світі. Сутність інформаційного правопорушення розкривається через органічний зв'язок норм, що встановлюють юридичну відповідальність, із системою дозволів, заборон, обмежень і стимулів, які разом конструюють правовий режим функціонування інформаційної сфери [7, с. 128-130].

З погляду А. Марущака, міцний зв'язок між нормами, які конструюють склади інформаційних правопорушень, та системою дозволів, заборон, обмежень і стимулів має визначальне значення не лише для адекватного формулювання самих складів правопорушень, а й для ефективності заходів протидії їм. У сучасних умовах це стає особливо істотним через поширення інцидентів, пов'язаних з порушенням цілісності інформаційних систем, розміщенням у публічному інформаційному просторі відомостей, обмежених у використанні або таких, що містять соціально-шкідливий або небезпечний контент, а також через численні випадки порушення авторських прав в мережі Інтернет. Для захисту прав і свобод суб'єктів у цифровому середовищі необхідно мати чітко виписану законодавчу доказову базу, яка б дозволяла підтверджувати ці правопорушення та їх наслідки і могла стати надійним інструментом правозастосування в умовах інформаційної взаємодії [8, с. 156].

У сучасній правозастосовній практиці дедалі частіше трапляються ситуації, коли єдиним джерелом підтвердження порушення прав і законних інтересів громадян або правових заборон держави виступає інформація, що циркулює в мережі Інтернет і каналах мобільного зв'язку. Розвиток розподіленої обробки даних, мультимедійних рішень, геоінформаційних сервісів, хмарних обчислень та мобільних технологій пришвидшує обіг відомостей у віртуальному середовищі, роблячи їх однаково доступними як для корисної комунікації, так і для деліктних практик, що посягають на права і свободи людини.

До типових проявів таких порушень належать, зокрема, неправомірне використання об'єктів авторського права (розміщення чи відтворення у мережі відео, музичних творів, наукових публікацій без згоди правовласника); незаконне використання торговельних марок і порушення вимог рекламного законодавства в Інтернеті (включно зі спам-розсилками, маніпулятивним просуванням сайтів під «чужим» брендом, несанкціонованим

використанням відомих лейблів); поширення недостовірних відомостей про юридичні особи, що завдають шкоди їхній діловій репутації; оприлюднення у відкритих мережах інформації, яка становить комерційну таємницю; публікація образливих і принизливих матеріалів щодо фізичних осіб (тролінг, дифамація); викладання фото- та відеоматеріалів, що фіксують перебування особи у конкретному місці й часі; посягання на виключні права на винаходи, корисні моделі чи промислові зразки; поширення недобросовісної, оманливої реклами; надсилання електронних листів, SMS або повідомлень у месенджерах (Viber, WhatsApp тощо), зміст яких підтверджує або спростовує юридично значущі факти. Окремий вимір становлять загрози національній безпеці: створення й використання у вітчизняному інформаційному просторі ресурсів, що обслуговують інформаційну війну Російської Федерації проти України, та інші прояви інформаційної агресії.

В усіх зазначених випадках ключового значення набуває формування належної доказової бази цифрового походження, яка відповідає вимогам автентичності, цілісності та допустимості і може бути ефективно використана для захисту прав і свобод у мережевому середовищі [9].

Прогрес високих технологій і розвиток суспільно-правових відносин демонструють правову неврегульованість появи новітніх сфер господарської діяльності та неефективність чинних правових норм. Це відбувається через те, що юридична наука не встигає своєчасно осмислити та регулювати нові види правовідносин, обумовлені зростаючим розвитком сфери інформаційних технологій (англ. Information and Communication Technologies, ICT) і швидким розвитком засобів комунікацій, формувати норми, що дозволяють використовувати нові види доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Вказаний аспект детально було проаналізовано при розгляді Програми інформатиза-

ції законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012–2017 роки на Парламентських слуханнях «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2014 р.), «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» (2016 р.) [10; 11; 12].

Рівень чинного законодавства залишається недостатнім для охоплення всього спектра фактичних даних, які сьогодні отримують державні органи, юридичні особи та громадяни за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Розширення масиву таких даних має подвійний ефект. З одного боку, воно ускладнює притягнення особи до відповідальності й процес доведення: використання сучасних технічних засобів, залучення фахових знань і експертиз, а також фіксація новітніх видів доказової інформації (зокрема із залученням нотаріального забезпечення) допомагають запобігати незаконному переслідуванню й максимально реалізувати потенціал правового захисту прав і свобод. З іншого боку, зростає напруга між приватним і публічним інтересом, оскільки виникають і ризики взаємних зловживань.

У площині приватного інтересу це проявляється щонайменше у двох вимірах. По-перше, за відсутності чіткої законодавчої регламентації нових складів правопорушень – а отже, і належних правил щодо нових видів доказів – правопорушник може використовувати прогалини для уникнення відповідальності, адже встановити факт порушення стає значно складніше. По-друге, активне застосування сучасних процесуальних інструментів захисту, поінформованість громадян про недоліки нормативної бази та наполеглива правова позиція іноді призводять до рішень суду, які формально відповідають закону, проте є не цілком справедливими з огляду на баланс приватних і публічних інтересів. Усе це підкреслює нагальну потребу у модернізації законодавства, здатного належно визнати, класифікувати й процедурно «вбудувати»

цифрові джерела доказів у правозастосовну практику.

У площині публічного інтересу проявляються два протилежні вектори реагування держави на дефіцит належного регулювання нових суспільних відносин. З одного боку, як показує практика окремих країн Ради Європи (зокрема приклади з публічними заявами посадовців у РФ та Білорусі), держава схильна розширювати контроль над приватною сферою сучасної людини, що нерідко супроводжується надмірним втручанням у право на особисту недоторканність і, як наслідок, підриває авторитет публічної влади, ускладнюючи комунікативне повсякдення. З іншого боку, підхід держав – членів Європейського Союзу загалом спрямований на врегулювання цих відносин на основі загальновизнаних директив і стандартів, інтегруючи вимоги інформаційної безпеки з гарантіями прав людини та процедурними запобіжниками.

За цих умов стає очевидним, що підвищення якості й актуальності правових норм, їх узгодження з реаліями цифрового середовища та своєчасне закріплення в законодавстві нових складів правопорушень і відповідних видів доказів є необхідною передумовою відновлення балансу між приватним і публічним інтересом. Таке оновлення дозволить заповнити прогалини у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, забезпечити передбачуваність правозастосування та водночас убезпечити як особисті свободи, так і легітимні потреби держави у сфері безпеки та публічного порядку.

Попри те, що ряді наукових праць визначено, що дослідницький фокус переважно зміщується на проблематику доказування в інших галузях права. Натомість сучасним викликам, пов'язаним саме з доказами у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, приділено недостатньо уваги [13, с. 83; 14].

Висновок. На нашу думку, нинішній стан наукової опрацьованості потребує перегляду й суттєвої активізації досліджень окресле-

ної проблематики. Ба більше, саме поняття «докази» у провадженні в справах про адміністративні правопорушення залишається дискусійним: у багатьох працях воно відтворюється інерційно, з опертям на підходи, сформовані в українському адміністративному праві ще за радянських часів. Така традиціоналістська оптика не враховує ні циф-

рової трансформації доказової бази, ні появи нових джерел і способів фіксації даних, ні змінених стандартів допустимості та надійності інформації. Отже, назріла потреба виробити оновлену дефініцію доказів і переосмислити їх правову природу з урахуванням сучасних технологічних реалій та європейських орієнтирів правозастосування.

Анотація

Стаття висвітлює практику застосування цифрових доказів у провадженні у справах про адміністративні правопорушення в контексті євроінтеграції та стрімкої цифровізації. Показано, що взаємодія права ЄС і національного законодавства формує нові стандарти автентичності, цілісності та допустимості даних, водночас оголюючи дефіцит легальних дефініцій «цифрового доказу» й «мережевого документа» та неуніфікованість «фільтра допустимості». На матеріалі судової та адміністративної практики окреслено типові джерела цифрових доказів (електронні документи з КЕП, журнали подій, дані з месенджерів, веб-сторінки, метадані, хмарні сервіси) і ключові ризики: нестабільність збереження, проблеми з ланцюгом зберігання, різноманітність форматів, конфлікт приватного й публічного інтересу. Обґрунтовано потребу у стандартах технічної фіксації та прозорих правилах отримання та верифікації, а також у процесуальних гарантіях рівності сторін щодо доступу до даних і можливостей експертного аналізу. Зроблено акцент на ролі міжнародних актів та практики ЄС у гармонізації підходів, що знижує правову невизначеність і підвищує передбачуваність рішень. Запропоновано напрямки вдосконалення: уніфікація дефініцій і критеріїв якості доказу; закріплення стандартів інтеоперабельності форматів; регламентація використання автоматизованих інструментів збору/перевірки та вимоги до їх аудиту; розвиток інституційної спроможності (кадрова підготовка, лабораторна й ІТ-інфраструктура). Практична цінність статті полягає у підвищенні ефективності доказування, зменшенні процесуальних помилок і зміцненні довіри до адміністративного правосуддя за умов цифрового середовища.

Ключові слова: цифрові докази; електронні документи; допустимість і автентичність; ланцюг зберігання; інтеоперабельність; права людини; євроінтеграція.

Fortuna T.Yu. The practice of using digital evidence in administrative offense proceedings

Summary

The article highlights the practice of using digital evidence in administrative offense proceedings in the context of European integration and rapid digitalization. It is shown that the interaction of EU law and national legislation forms new standards of authenticity, integrity and admissibility of data, while at the same time exposing the deficiency of legal definitions of “digital evidence” and “network document” and the non-unification of the “admissibility filter”. Based on the material of judicial and administrative practice, typical sources of digital evidence (electronic documents from CEP, event logs, data from messengers, web pages, metadata, cloud services) and key risks are outlined: storage instability, problems with the chain of custody, heterogeneity of formats, conflict of private and public interest. The need for technical recording standards and transparent rules for obtaining and verifying, as well as procedural guarantees of equality of parties regarding access to data and opportunities for expert analysis, is substantiated. The role of international acts and EU practice in harmonizing approaches is emphasized, which reduces legal uncertainty and increases

the predictability of decisions. Areas of improvement are proposed: unification of definitions and criteria for the quality of evidence; consolidation of format interoperability standards; regulation of the use of automated collection/verification tools and requirements for their audit; development of institutional capacity (personnel training, laboratory and IT infrastructure). The practical value of the article lies in increasing the efficiency of evidence, reducing procedural errors and strengthening trust in administrative justice in the digital environment.

Key words: digital evidence; electronic documents; admissibility and authenticity; chain of custody; interoperability; human rights; European integration.

Література:

1. Лєгєзє Ю.О. Щодо визначення підстав застосування заходів адміністративної відповідальності за вчинення екологічних правопорушень. *Юридичний бюлетень*. 2019. №9. С. 177-185.
2. Зелінська Я. Особливості доказування в адміністративному судочинстві. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2024. №3. С. 51-60. <https://unba.org.ua/publications/print/9067-osoblivosti-dokazuvannya-v-administrativnomu-sudochinstvi.html>
3. Єсімов С. С. Юридична природа адміністративних правопорушень у інформаційній сфері. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 4. С. 128–136
4. Марущак А. І. Пріоритети розвитку інформаційного права України. *Інформація і право*. 2011. 1 (1). С. 20–24.
5. Величкєвич М. Б. Мітрофан Н. В., Кунанець Н. Е. Електронний документообіг, тенденції та перспективи. Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2010. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20146/1/7-44-53.pdf>.
6. Про затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду : Рішення Ради суддів України від 02.04.2015 № 25. URL: <http://rsu.court.gov.ua/rsu/rishennya/rishennyaupdate/>.
7. Марущак А. І. Інформаційне право: Доступ до інформації: навч. посіб. Київ: КНТ, 2007. 532 с.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
9. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» : Постанова Верховної Ради України від 31.03.2016 № 1073-VIII . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-19#Text>
10. Про затвердження Програми інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012-2017 роки: Постанова Верховної Ради України від 05.07.2012 № 5096-VI . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5096-VI#Text>
11. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні : Постанова Верховної Ради України від 03.07.2014 № 1565-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1565-VII#Text>
12. Косик В. В. Докази у справах про адміністративні правопорушення та адміністративного судочинства: деякі проблеми реалізації. *Право і безпека*. 2012. № 5 (47). С. 83–87
13. Казачук І. В. Докази і доказування у адміністративно-деліктному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2015. 22 с.
14. Ключкова Н. В. Документ як джерело доказів у адміністративному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2016. 209 с.